

Yearbook 2021 International Labour Movement

Évkönyv 2021 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLVII. évfolyam

TANULMÁNYOK

A Monarchia végnapjai (*Majoros István*); A „márciusi akció” (*Székely Gábor*); Algéria (*Tramor Quemeneur*); India II. (*Byrappa Ramachandra*); A 2020. évi koronavírus járvány szociális hatásai Indiában és Pakisztánban (*Háda Béla*).

ÉVFORDULÓK

Párizsi Kommün (*Julien Papp*); Marx a Párizsi Kommünről; A Francia Kommunista Párt születése (*Garadnai Zoltán*); A Tunéziai Kommunista Párt első éve (*J. Nagy László*); Az Olaszország Kommunista Pártjának születése (*Horváth Jenő, Pankovits József*); A Profintern (*Székely Gábor*).

ENGELS 200

Engels és a dán munkásmozgalom (*Søren Federspiel*); Lukács György Engels 100. évfordulóján.

DOKUMENTUMOK

Szekeres György (*Szilágyi Ágnes Judit, Edgar Morin, Grégoire Viterbo, Szekeres Varsa Vera, Tarafás Imre*); Gramsci – Politikai alapelemek.

ESEMÉNYEK

Gyorsjelentés a nemzetközi viszonyokról (*Balogh András*); Elnökválasztás az USA-ban (*Pál István*); Kuba (*Krajcsai Sándor*); Az Egyesült Arab Köztársaság (*Percze Máté*); Etiópia (*Marsai Viktor*).

ÉLETRAJZOK

Basir Hadzs Ali; Julien André Charles (*J. Nagy László*); Luciano Lama (*Pankovits József*); Ernesto Cardenal (*Kupi László*); Rodinson Maxime (*Ferwagner Péter Akos*); Julien Papp (*Nagy Balázs*).

EMLÉKEZÉSEK

Szokolay Katalin (*Mitrovits Miklós, Tálás Péter, Székely Gábor*); Diószegi István (*Balogh András*).

BESZÁMOLÓ – HORÁNY 2020

(*Róna Judit, Ránki Péter*).

KÖNYVISMERTETÉS

Denis Babichenko: A háború és hozadéka (*Mark Harrison*).

HOZZÁSZÓLÁS – VARGA JENŐRŐL

Hajdu Tibor, Székely Gábor; Varga Jenő, Magyar Lajos.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Lock of collective bargaining in India-Part 2 (*Ramachandra Byrappa*); European New Deal (*Yanis Varoufakis*); Capitalism vs. Socialism: The Pandemic and the Global Class Struggle (*David North*); The Debit and Credit of War (*Denis Babichenko*).

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2021
XLVII. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2021

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztőbizottság:

Bebesi György
Csunderlik Péter
Ferwagner Péter Ákos
Horváth Jenő
Juhász József
J. Nagy László
Nagy Péter
Pál István
Pálfi László
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit szerkesztő

Levelezés: labour.yearbook2@gmail.com

A kötet megjelenését támogatta az *ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke*, a *Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete (ITH-Linz, Ausztria)*, a *Károlyi Mihály Társaság*, a *Politikatörténeti Alapítvány*, a *Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szervezete*

This volume was supported by *International Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH)*, *Eötvös Lóránd University Faculty of Humanities Department of Modern History*, *Metallworker's Union Hungari*, *Foundation Michael Károlyi*, *Foundation History of Politics*

Az Évkönyv

2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. és 2021. számának teljes szövege olvasható

You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 and 2021

<http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Székely Gábor

Nyomás: Robinco KFT. F.v.: Kecskeméty Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)

Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Morgan, Kevin (Manchester)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovorszki)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Majoros István</i>	
A Monarchia végnapjai.....	13
<i>Székely Gábor</i>	
A „márciusi akció”	21
<i>Tramor Quemeneur</i>	
Parancsmegtagadók az algériai háborúban (1954–1962): engedély nélküli távolmaradás, dezertálás, engedetlenség	33
<i>Byrappa Ramachandra</i>	
A kollektív tárgyalások hiánya Indiában - 2. rész.....	47
<i>Háda Béla</i>	
A 2020. évi koronavírus járvány szociális hatásai Indiában és Pakisztánban	62

ÉVFORDULÓK

<i>Julien Papp</i>	
A magyar munkásmozgalom és a Párizsi Kommün.....	71
<i>Karl Marx</i>	
a Párizsi Kommünről	75
<i>Garadnai Zoltán</i>	
A francia baloldal szakadása. A szocialisták kongresszusa Toursban	76
<i>J. Nagy László</i>	
A Tunéziai Kommunista Párt megalakulása és tevékenységének első évei (1921-1924)	88
<i>Horváth Jenő</i>	
Az Olasz Szocialista Párt az első világháború éveiben.....	97

<i>Pankovits József</i>	
100 éve született az olasz kommunisták pártja.....	122
<i>Székelly Gábor</i>	
A Vörös Szakszervezeti Internacionálé – a Profintern.....	134

ENGELS 200

<i>Søren Federspiel</i>	
Friedrich Engels és a dán munkásmozgalom.....	141
<i>Lukács György</i>	
Friedrich Engels születésének századik évfordulójára	171

DOKUMENTUMOK

Becsület kérdése	
– Összeállítás Szekeres Györgyről (1914–1973) (<i>Szilágyi Ágnes Judit</i>)	177
– Három kötet egy témára (<i>Tarafás Imre</i>)	188
<i>Antonio Gramsci</i>	
Új fejedelem	197

ESEMÉNYEK

<i>Balogh András</i>	
Gyorsjelentés a nemzetközi viszonyokról 2021. januárjában	202
<i>Pál István</i>	
Elnökválasztás az USA-ban 2020	210
<i>Krajcsi Sándor Roland</i>	
Munkásmozgalom a független Kuba első évtizedében (1898-1910).....	216
<i>Percze Máté</i>	
Az Egyesült Arab Köztársaság a nagyhatalmak játékában.....	226
<i>Marsai Viktor</i>	
Gramofon és röntgengép – magyar népzene kutatók gyűjtése Etiópiában.....	236

ÉLETRAJZOK

<i>J. Nagy László</i>	
Basír Hadzs Ali (1920-1991)	247
<i>J. Nagy László</i>	
Julien, Charles André (1891-1991)	258
<i>Pankovits József</i>	
Luciano Lama (1921-1996)	272
<i>Kupi László</i>	
Ernesto Cardenal (1925-2020)	277
<i>Ferwagner Péter Ákos</i>	
Rodinson, Maxime (1915–2004)	284
<i>Julien Papp</i>	
In memoriam Nagy Balázs (1927-2015)	292

MEGEMLÉKEZÉS

Szokolay Katalin (1929–2020)	
(<i>Mitrovits Miklós, Tólas Péter, Székely Gábor</i>)	298
Diószegi István (1930 – 2020)	
(<i>Balogh Adrás</i>)	310

BESZÁMOLÓK

<i>Róna Judit – Ránki Péter</i>	
Baloldali Szigetfesztivál 2020	314

KÖNYVISMERTETÉS

<i>Mark Harrison</i>	
A háború ára és hozadéka, avagy miként tett szert Sztálin dollármilliárdokra.	330

HOZZÁSZÓLÁS*Hajdu Tibor*

Jegyzet Varga Jenő „titkos emlékiratához” 337

Varga Jenő

Előszó 341

Magyar Lajos

Előszó 343

A Magyar Lajos Alapítványról 345

INTERNATIONAL SUPPLEMENT*Ramachandra Byrappa*

Lack of collective-bargaining in India-Part 2 346

*European New Deal*Yanis Varoufakis at the Leftish Island Festival 2020 in Hungary
(Insel Horány) 360*David North*

Capitalism vs. Socialism: The Pandemic and the Global Class Struggle 364

Denis Babichenko

Introduction 367

E SZÁMUNK SZERZŐI – 2021 383

FERWAGNER PÉTER ÁKOS

Rodinson, Maxime (1915–2004)

Sok éve már annak, hogy 2004 májusában Marseille-ben elhunyt Maxime Rodinson marxista vallásszociológus és történész, az iszlám világ nemzetközi híré kutatója, az arabok és izraeliek közötti megbékélés őszinte híve és szorgalmazója. Az a fajta tudós volt, aki nem szobája, a könyvtár vagy a levéltár magányában, hanem a terepen szerezte az értesüléseit. Intellektuális nyitottsága arra sarkallta, hogy szüntelenül bővítse ismereteit és kétségbe vonja a bizonyosságokat.

Azért is volt különleges, mert az iszlám világot nem elsősorban vallási és történeti, sokkal inkább szociológiai szempontból vizsgálta. Zsidó származása még érzékenyebbé tette e civilizáció iránt, de az érdeklődését, legfőképpen pedig a tudományos megállapításait sohasem befolyásolta a vallás vagy a felekezetiég.

Orosz–lengyel származású zsidó szülei az oroszországi pogromok elől menekültek Párizsba, a Vityebszkben született apa 1885-ben, az anya 1902-ben. Szeregy körülmények között éltek, szabóként keresték a kenyerüket s mivel szimpatizáltak a szocialista tanokkal, s kapcsolatban álltak a szakszervezeti mozgalommal, 1920-ban beléptek a frissen megalakult Francia Kommunista Pártba (FKP).

1915 elején született és Gorkij tiszteletére Maxime-nak elnevezett fiuk olyan kelet-közép-európai eredetű askenázi családban nőtt fel, mely elkötelezett volt a felvilágosodás eszméi, az emberi egyenlőség, a laikus és republikánus értékek iránt. A szülőknek nemigen volt lehetőségük taníttatni két gyermeküket, így a

fiatal Maxime az elemi elvégzése után már nagyon korán kifutófiú lett egy szállítmányozási vállalatnál. Úgyiszólván egyetlen szórakozási lehetőségét az FKP dalkórusa jelentette, amelynek a nővére tagja volt, s ahová gyakran őt is magával cipelte (Rodinson élete végéig kedvelte a népdalokat, elképesztő repertoárral rendelkezett). Ezenkívül autodidakta módon latint és görögöt tanult. Csillapíthatatlan tudásvágyától vezérelve 17 évesen, noha még nem rendelkezett érettségivel, felvételizett a patinás párizsi Keleti Nyelvek és Civilizációk Nemzeti Intézetébe (Institut national des langues et civilisations orientales, INALCO), ahol négy évvel később amhara, irodalmi arab, magrebi arab, keleti arab és török nyelvekből diplomázott. Később héberül is megtanult. Élete végén összesen harminc nyelven tudott kommunikálni! 1937-ben elnyerte a neves kutatóintézet, a CNRS ösztöndíját, emellett feleségül vette az angol szakos végzettségű Geneviève Gendront.

Talán apja hatására némi habozás után ugyanebben az évben csatlakozott az FKP-hoz, ahonnan 1958-ban „önállósága”, „opportunizmusa” és „revizionizmusa” miatt fogják kizárni, később viszont a saját kérésére visszavették – állítólag. Ő ugyanis sohasem kérvényezte a visszavételét, utóbb pedig húszévnyi párttagságára csodálkozva emlékezett vissza, mondván, vallásszociológusként hogyan válhatott ő maga is bizonyos értelemben egy vallás hívévé... Minderről utóbb így írt: „Amikor magán- vagy közérdekből harcot indítunk, hagyjuk, hogy a harc logikája vezessen bennünket. [...] Amikor csatlakozunk egy szervezethez, a szervezet logikájából következő változás megy végbe bennünk, főleg akkor, ha ez a logika ellentmondásos és vitatott, legfőképpen pedig, ha ez a szervezet olyan ideológiához kötődik, mely kanonizálja minden döntését.”⁵³ Kizárásához hozzájárult, hogy nem rejtette véka alá kritikai véleményét a korszak arab kommunista pártjairól (1954-ben ösztöndíjasként Egyiptomban első kézből szerzett tapasztalatokat), amit az FKP nem tolerált. A legfőbb ok azonban a párt algériai kérdésben elfoglalt álláspontjában rejlett.

Az 1954 novemberében kirobbant algériai nemzeti felszabadító háború 1956 elejére a legfontosabb francia belpolitikai üggyé vált, a frissen hivatalba lépett baloldali kormány pedig a nemzetgyűléstől kivételes hatalmat kért a probléma rendezésére (a felkelés leverésére). A kormányt kívülről támogató FKP parlamenti frakciója márciusban megszavazta a kivételes hatalmat, ami a párttagságot végtelenen megosztotta és felerősítette a szocializmus értelmezéséről már amúgy is meglévő belső vitákat.⁵⁴ Tekintélyes értelmiségiek és politikusok, akik nem voltak hajlandók elfogadni a

⁵³ Mohammed Harbi: Maxime Rodinson, un marxiste face à l’islam. *Le Monde*, 2004. május 26.

⁵⁴ J. Nagy László: *Az algériai háború 1954–1962*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 75–76.

pártvezetés politikáját, szakítottak a párttal, köztük a legismertebb a karibi származású Aimé Césaire parlamenti képviselő volt. A belső ellenzék másik „fészke” a Sorbonne bölcsészkarán formálódott Michel Crouzet irodalomtudós irányítása alatt, tagjai közé tartozott Maxime Rodinson is. E csoport képviselői Rodinsonnal a soraikban hiába fogadtattak el az egyik párizsi kerületi pártbizottságban a szavazást elítélő határozatot, azt a vezetőség visszavonatta, ez pedig elkésérette az algériaiak ügyével szimpatizáló Rodinsont, aki júniusban felszólalt a Békemozgalom nagygyűlésen. Az FKP csak a nyáron jutott el odáig, hogy elítélje a baloldali kormány Algéria-politikáját, ez azonban már nem volt elég ahhoz, hogy a csalódott ellenzékiek pártvezetés iránti bizalma helyreálljon. Az utolsó cseppet a pohárban két évvel később az 1958. szeptemberi népszavazás jelentette a de Gaulle által beterveztett alkotmánymódosításról. Az FKP számára kudarcot hozó referendum után a Sorbonne értelmiségije az SZKP XX. kongresszusa, a lengyelországi és magyarországi események, valamint az algériai és gyarmati kérdés tapasztalataival felvértezve október elején levelet írtak a központi bizottságnak, amelyben dörgedelmes bírálatát fogalmazták meg az FKP második világháború utáni gyarmatpolitikájának.⁵⁵ Ezután került sor Rodinson kizárására, mely kihangsúlyozta szabadgondolkodását és azt, hogy mekkora nehézséget okozott számára a tudományos szellemiség és a politikai dogmák összeegyeztetése. Politikai szerepvállalásának e fordulataival szemben ugyanakkor sohasem változtatta meg a Karl Marx eszméi iránti ragaszkodását, már ami a társadalomtudóst, valamint a gazdasági-politikai struktúrák és az ideológiák közötti kapcsolatok elemzőjét illeti. Gondolkodását leginkább a „nem dogmatikus marxizmus” jellemezte.⁵⁶

Rodinsont 1939 novemberében besorozták a hadseregbe, s nyelvtudása miatt 1940-ben a Közel-Keletre vezényelték. Leszerelése után 1947-ig maradt az ottani francia mandátumterületeken, Szíriában és Libanonban, ahol tanított és tudományos kutatásokat folytatott. Boldogságát kiteljesítette, hogy 1941-ben a szabad zónából (Vichy) csatlakozott hozzá felesége és 1938-ban született kislánya, Daniel, majd hamarosan világra jött Claudine (1943) és Michel (1945). Időközben, 1943-ban apját és anyját Párizsban letartóztatták és deportálták a náci megszállók, mindketten Auschwitz poklában veszték oda, amiről ő csak évekkel később szerzett tudomást.

⁵⁵ Alain Ruscio: *Les communistes et l'Algérie. Des origines à la guerre d'indépendance, 1920-1962*. La Découverte, Paris, 2019. 358–360., 377.

⁵⁶ Alain Gresh: Le monde musulman, Marx et le socialisme. *Le Monde diplomatique*, 2014. április. 16.

A Levantében politikai kapcsolatokat is létesített, mivel 1944–1945-ben Bejrútban marxista kurzust tartott a szíriai és libanoni kommunistáknak, így került barátságba Faradszallah el-Hilual, a libanoni és Háled Bagdassal, a szíriai KP vezetőjével. Amikor 1959-ben Hilut Damaszkuszban a nasserista hatóságok elfogták és halálra kínozták,⁵⁷ Rodinson is aláírta az Egyesült Arab Köztársaság Politikai Foglyainak Védelmi Bizottsága által kiadott felhívást a bebörtönzöttek érdekében.⁵⁸

Franciaországba való visszatérésekor a nemzeti könyvtárban, a Bibliothèque nationale-ban kapott munkát, ahol a keleti kéziratok és nyomtatványok gyűjteményével foglalkozott. Innen 1955-ben a Felsőbb Tanulmányok Gyakorlati Főiskolájának (École pratique des hautes études) filológiai és történettudományi fakultására vezetett az útja a klasszikus etiópiai kultúra és a geez nyelv tanáráként, innen is ment nyugdíjba 1983-ban. Több más intézményben is oktatta a Közel-Kelet (az ő értelmezésében a Marokkótól Közép-Ázsiáig terjedő térség) és az iszlám világ iránt érdeklődőket. Előadásainak a látogatottsága rekordokat döntött, szakdolgozóinak a száma szintén (volt olyan év, amikor 70 szakdolgozat elkészítését vezette!). A megnövekedett oktatói terhek miatt azonban alig maradt ideje kutatni, így az 1970-es évek elejétől sokkal kevesebb órát és hallgatót vállalt. Merthogy ő elsősorban mégiscsak kutató volt. Fáradhatatlanul gyűjtötte a forrásokat, rengeteget olvasott és írt (a megszokott napirendjében délelőtt 10-től három óra az írásé volt).⁵⁹ Azon ritka tudósok egyike lehetett, akik példát mutattak; egyszerre volt etnológus, történész, nyelvész és szociológus, miközben a sémi nyelvek és kéziratok specialistájaként kiválóan értett a török és a közép-ázsiai kultúrákhoz is. Nemcsak az iszlám világának szentelte figyelmét, hanem Izraelnek és Etiópiának is. Publikációs listája döbbenetes, csaknem ezer (!) tételt tartalmaz, műveit sokszor újra kiadták és számos nyelvre lefordították. Nem csoda, hogy nemzetközi hírnévre tett szert, a British Academy például a levelező tagjává választotta. Az iszlám világ értelmisége is rövid idő alatt felfigyelt rá.

Rodinson munkássága gazdag mind az általa publikált könyvek és cikkek, mind az érintett témák okán. Első nagyobb lélegzetű műve, a *Mohamed* (Mahomet, 1961) általános elismerést aratott, többször is kiadták. A többi próféta életrajzhoz képest

⁵⁷ Ferwagner Péter Ákos: Hilu, Faradszallah el- (1906–1959). In: Székely Gábor (szerk.): *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 2020.* 46. évf. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2020. 198–209.

⁵⁸ Paul Boulland: Rodinson Maxime. *Le Maitron, dictionnaire biographique.* 2015. augusztus 13. <https://maitron.fr/spip.php?article175030>, letöltés: 2020. november 17.

⁵⁹ Jean-Pierre Digard: Maxime Rodinson (1915–2004). *L'Homme*, 171–172. sz. 2004. 543–548.

az adja az egyediségét, hogy a szerző a *Koránt*, a korszak társadalmi, politikai és kulturális körülményeit, valamint az eseményeket összekapcsolja, e paraméterek révén pedig – Harbi szavaival – lehetővé válik Mohamed életének „szociologizálása” az iszlám hittel való összeütközés nélkül. A szerző amellet kardoskodik, hogy a próféta által inspirált tanok és a korabeli arab gazdasági-társadalmi struktúrák között szoros kapcsolat áll fenn. Sokan megütköztek azon, hogy materialista módon később is a gazdasági alapokból kiindulva próbálta megérteni a muszlim társadalmak működését. Az *Iszlám és kapitalizmus* (Islam et capitalisme, 1966) például nem véletlenül utal Max Webernek a protestáns etika és a kapitalizmus kapcsolatát vizsgáló nevezetes munkájára. A mű két téveszmét igyekszik eloszlatni: az egyik, hogy az iszlám az újkorban a kapitalizmus fejlődésének fékeként funkcionált, tehát igenis összeegyeztethető a gazdasági modernizációval, a másik pedig a muszlimok körében elterjedt ama meggyőződés, hogy az iszlám egyenlőségre törekszik. Az érvelés a társadalmi csoportokra és erőkre fókuszál, az iszlámot szinte semleges tényezőnek tekinti. E két könyv fordulatot jelentett az iszlám világ kutatásában, s nemcsak azért, mert elmosták a határokat az orientalizmus és a társadalomtudományok között, hanem azért is, mert innen kezdve már nem csupán a vallásból kiindulva magyarázták a muszlim társadalmak jelenkori fejlődését, nélkülözhetetlen kiindulóponttá vált a kultúra, a politika és a gazdaság is. Rodinson az iszlám és a szocializmus viszonyát is aprólékosan tanulmányozta az 1972-ben megjelent *Marxizmus és iszlám világ* (Marxisme et monde musulman) című könyvében; az érdekelte elsősorban, hogy az utóbbi kedvez-e a gazdagság és vagyon osztásának. Ugyancsak figyelemre méltó teljesítmény *Az iszlám varázsa* (La fascination de l’Islam, 1980) című könyve, amelyben azt vizsgálja, hogy a középkorban hogyan viszonyult a keresztény Nyugat az iszlámhoz, s hogy ez a viszonyulás mennyire élt tovább a 20. században. Jellemzők az *Iszlám: politika és hit* (Islam: politique et croyance, 1993) egyes fejezet-címei: „Az iszlám politikai szakadásai mint ideológiai csomópontok”, „Az iszlám integrizmus ébredése”, „A terrorizmus iszlám ürügye”. Ezen írások közös vonása, hogy nem hódolnak be Samuel Huntingtonnak „a civilizációk összezapására” vonatkozó, túlzottan sematikus elmélete előtt. Rodinson küzdött a leegyszerűsítések ellen: azt mondogatta, nem léteznek olyan egységes entitásokként feltételezett kategóriák, mint „muszlimok”, „arabok”, „iszlámisták”, csak ilyen-olyan országok vagy korok muszlimjairól és arabjairól beszélhetünk, miközben az iszlámnak van arab, afrikai, indonéziai, pakisztáni, amerikai stb. válfaja. A leegyszerűsítések és az „elméletek” helyett a tények szentségében hitt. Erről így írt: „Végérvényesen a

tények – amennyire csak lehetséges – pártatlan tanulmányozása mellett vagyok. Elméleteket gyártani csak óvatosan, elővigyázattal szabad, úgy, hogy erőfeszítéset teszünk a tények minőségi feltárásának garantálására. Amit tudásnak hívunk, az nem más, mint a *tények* felkutatása, összegyűjtése, rögzítése és igazolása. Amit tudománynak neveznek, az a társadalomtudományokban a megannyi, igencsak divatos elméletgyártást jelentené, melyek általános, a valóság ezerféle sokszínűségét feloldó és felettük átsikló formulákat ajánlanak. Mindig óvakodtam a múlt és a jelen teoretikusai által javasolt elméletektől. Ugyanakkor nagyon is tudatában vagyok az elméletgyártás sürgető szükségességének. A tények általam végzett feltárásának sokszor nagyon korlátozott területeiről kiindulva magam is megpróbáltam a tények alapján, vagy inkább körülöttük a saját elméleteimet megalkotni.⁶⁰

Rodinsont nem lehetett a történezsakatulyába belegyömöszölni. Munkássága ugyanis egyben a vérmérsékletének megfelelő politikai kiállás is volt a meggyőződése mellett. Szerepvállalása nem csupán bámulatra méltó tudásán, hanem a „másikkal” szembeni nyitottságán és érzékenységén alapult, ami megvédte őt attól, hogy ideológiai előfeltevések befolyásolják. Jellemző például, hogy jobban szeretett muszlimokról, nem pedig az iszlámról beszélni, mert így emlékeztethetett arra, hogy komplett társadalmakkal, s nem szent szövegek magyarázatával foglalkozunk. Érdeklődése nem a *Korán* valamiféle szövegmagyarázatára irányult, hanem arra, hogy a szöveget hogyan fogadták, értették, értelmezték, játszották ki vagy hagyták figyelmen kívül a különböző történelmi korokban. Rendkívül kényes volt a függetlenségére, ugyanakkor szigorú azokkal, akik úgy nyilvánítottak igaznak vélelmenyt, hogy nem voltak az adott téma szakavatott szakértői.

Az arab–izraeli konfliktus állásfoglalásra készítette őt, aki egyszerre volt francia zsidó, marxista és az arab–iszlám kultúrára nyitott ember. Különösen sokat foglalkozott a kérdéssel a konfliktus kieleződéseikor, például az 1967-es hatnapos háború időszakában, amikor a Jean-Paul Sartre és Simone de Beauvoir által alapított *Les Temps Modernes* című elméleti folyóirat grandiózus különszámot szentelt az arab–izraeli konfliktusnak. Több mint 70 oldalas tanulmányában Izraelit „gyarmatosítási esetnek” (*fait colonial*) minősítette, mivel általa a Nyugat – két legyet ütve egy csapásra – hídfőállást létesített a Levantében, miközben magáról az arabokra hárította át a zsidó népiirtás bűnét.⁶¹ „Abban az ideológiai vitában, mely

⁶⁰ Gérard D. Khoury: Maxime Rodinson (1915-2004). Un savant héritier des Lumières. *Hermès*, 39. sz. 2004. 219–223.

⁶¹ Ezt a megállapítását később sem vonta vissza, harminc év múltán is helyesnek tartotta.

mint rendszeren végigkíséri, felerősíti, kiterjeszti és vezényli a hol hideg, hol meleg, hol pedig langyos háborút az arabok és az Izrael Állammá alakult palesztinai zsidó jisuv között, a zsidó-izraeli kolonializmus témája központi szerepet játszik. [...] Izrael Állam Palesztina földjén való megalakulása olyan folyamat végeredménye, mely tökéletesen illeszkedik a nagy 19–20. századi európai és amerikai expanzióba, amikor is be akartak népesíteni, gazdaságilag és politikailag pedig uralmuk alá hajtani más területeket. [...] Nyilvánvaló, hogy a gyarmatosításról van szó...”⁶² A cikk hatalmas vitákat váltott ki, Rodinsont sértegették („Franciaország legnagyobb antiszemita”, „gyűlölködő zsidó”) és fenyegették, de ő nem hagyta magát megfélemlíteni.⁶³ 1967 júniusában megalapította és 1977-ig vezette a Palesztin Probléma Rendezésének Akciócsoportját (GRAPP), mely a békés és tartós megoldás keresését tekintette fő feladatának.⁶⁴ Nem engedett anticionista meggyőződéséből, de sohasem mulasztotta el figyelmeztetni Izrael elpusztításának szélsőséges híveit arra, hogy az izraeliekkel szembeni igazságtalanság nem hozhatja helyre a palesztinokkal szemben elkövetett korábbi igazságtalanságot.

Rodinson palesztin ügy melletti kiállását a korabeli légkör ismeretében értékelhetjük igazán. Egy évvel a hatnapos háború előtt Sartre Egyiptomban járt, ahol találkozott az arab világ vitathatatlanul legkarizmatikusabb vezetőjével, Nasszerrel, s nem titkolta előtte a „menekültek” hazája, Izrael iránti szimpátiáját. A francia baloldal hagyományosan filozemita volt, ugyanakkor Sartre kiállt Algéria függetlensége mellett és támadta az amerikai vietnami politikáját is. Folyóirata olyan különszámát akarta megjelentetni, amely kiegyensúlyozott módon teret enged az Izraellel és a palesztinokkal szimpatizáló véleményeknek egyaránt. Ne felejtjük el, hogy 1967-ben a francia értelmiségi körök gondolkodását még mélyen átítták a holokauszt tragikus emlékei, sokakat befolyásoltak a túlélők beszámolói, így az izraelieket bal- és jobboldaliak is határozottan támogatták. 1967. május 25-én, csupán néhány nappal a hatnapos háború kirobbanása előtt Sartre, Beauvoir, Pierre Vidal-Naquet történész

Régine Dhoquois-Cohen: „Israël, fait colonial?”, 30 ans après. Entretien avec Maxime Rodinson. *Confluences Méditerranée*, 26. sz. 1998. nyár. 29–36.

⁶² Maxime Rodinson: Israël, fait colonial? *Les Temps Modernes*, 253. sz. 1967. július. 17–88.

⁶³ A reakciókat és a cikk utóéletét lásd Bernard Ravenel: Dans la revue des temps modernes: le basculement conceptuel de Maxime Rodinson. *Association France Palestine Solidarité*, 2007. szeptember 28. <https://www.france-palestine.org/Dans-la-revue-des-temps-modernes>, letöltés: 2020. november 4.; Sébastien Boussois: *Izrael, szembesítve a múlttal. Tanulmány az „új történelem” határsáról*. L'Harmattan – TIT Kossuth Klub, Budapest, 2012. 113.

⁶⁴ Gérard D. Khoury: Maxime Rodinson et la constitution du Grapp (Groupe de recherche et d'action pour la Palestine). *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 96. sz. 2009/4. 28–37.

és mások Izrael-barát felhívást tettek közzé, miközben fenntartották arabbarátságukat is. Rodinson ekkor alapította meg François Châtelet filozófiatörténésszel és Jacques Berque orientalista szociológussal és antropológussal a GRAPP-ot. Addig palesztinbarát harcot legfeljebb a balos, a kommunista és a trockista csoportok folytattak, mostantól viszont ez a küzdelem gyökeret vert az értelmiségi körökben, ami javarészt Rodinsonnak volt köszönhető.⁶⁵

Később módosult az álláspontja látván azt, hogy Izrael Állam léte megmásíthatatlan tény. Elfogadta, hogy Izraelre nem lehet csupán gyarmatosító államként tekinteni, az visszavonhatatlanul nemzeti közösséget alkot. Ilyen körülmények között Rodinson kifejezte ama meggyőződését, hogy Izraelnek is joga van az állami létehez és a palesztinoknak is joguk van a saját államukhoz olyan határok között, melyek garantálják a függetlenséget. Az elsők között volt, akik az ún. két állami megoldást szorgalmazták. Ezáltal is védelmezte azokat az egyetemes értékeket, amelyek mindig is legmélyebb meggyőződése középpontjában álltak.

Maxime Rodinson munkássága halála után csaknem húsz évvel is élő, eleven, aktuális, mit sem veszített az érvényességéből. Bizonyos, hogy az arab világ haladó mozgalmi támaszkodni fognak rá a jövőben is.

Maxime Rodinson fontosabb művei

Mahomet. Club français du livre, 1961.

Islam et capitalisme. Seuil, 1966.

Israël et le refus arabe. 75 ans d'histoire. **Seuil, 1968.**

Marxisme et monde musulman. **Seuil, 1972.**

Les Arabes. **PUF, 1979.**

La fascination de l'islam. **Maspero, 1980.**

Peuple juif ou problème juif? **Maspero, 1981.**

L'islam: politique et croyance. **Fayard, 1993.**

De Pythagore à Lénine. **Fayard, 1993.**

Entre islam et Occident. Entretiens avec Gérard D. Khoury. **Les Belles Lettres, 1998.**

⁶⁵ Sébastien Boussois: Maxime Rodinson: un engagement universaliste. *Confluences Méditerranée*, 72. sz. 2010/1. 61–65.